

ANATOLIJUS NEPOKUPNAS

(1932 03 18–2006 10 25)

Baigiantis 2006 metų rudenii pasaulio baltistus ir Lietuvos humanitarus apskriejo liūdna žinia iš Kijevo – spalio 25 dieną eidamas 75-uosius metus mirė Ukrainos nacionalinės mokslų akademijos narys korespondentas, profesorius, A. Potebnios kalbotyros instituto Romanų, germanų ir baltų kalbų skyriaus vedėjas Anatolijus Nepokupnas (Анатолій Павлович Непокупний). Velionį, taip pat ir Ukrainos nacionalinės rašytojų sąjungos narį, Latvijos mokslų akademijos užsienio narį, Lietuvos Didžiojo Kunigaikščio Gedimino ordino III laipsnio kavaliierių, į paskutinę šios žemės kelionę palydėjo Kijevo kolegos ir būrelis baltistų iš Lietuvos, Latvijos, Sankt Peterburgo ir Maskvos.

Atsisveikinimo žodį tarė Lietuvos ir Latvijos ambasadoriai. Plačiašakį Ukrainos baltistikos ažuolą, baltų, slavų ir kitų kalbų bei kultūrų tyrėją priglaudė senosios Kijevo kapinės.

Anatolijaus Nepokupno mirtis – didžiulė netektis baltistikai ir Lietuvos bei Latvijos humanitarinei kultūrai. Tai buvo plačių interesų ir aštraus proto filologas (kalbininkas, poetas, vertėjas, kultūrinių ryšių tyrėjas), tikras baltų bičiulis, patriotas, poetiškos sielos žmogus, nuostabus pašnekovas ir lektorius. Puikiai mokėjo abi gyvąsias baltų kalbas, buvo įsigilinęs į prūsitiką, gerai pažino baltų literatūras ir kultūras. Kiekvienais metais buvodaavo ne po vieną kartą Lietuvoje ir Latvijoje, nepraleisdavo čia vykstančių baltistinių konferencijų. Jo pranešimai išsiskyrė ne tik turiningumu, originalumu, bet ir retoriniu žavesiu; jį visuomet kviesdavome pirmininkauti posėdžiams; jis buvo vienas aktyviausių ir kultūringiausių diskutuotojų. Tebeskamba ausyse jo ritmiškas juokas ir reiškiamas džiaugsmas kitų ir savo atradimais: „Dieve, tu mano...“.

Nė kiek neperdedant galima teigti, kad A. Nepokupnas sukūrė Ukrainos baltistikos mokyklą, kuriai pagrindus padėjo pasaulinio garso kalbininkai Aleksandras Potebnia ir ypač Leonidas Bulachovskis, Janio Endzelyno mokinys ir Kazimiero Būgos draugas. Tačiau poltaviečio (gimė 1932 m. kovo 18 d. Poltavos mieste) kelias į baltų kalbų ir kultūrų studijas toli gražu nebuvo

visai tiesus, o kone atsitiktinumo lemtas. Baigęs 1955 m. Kijevo universitetą Nepokupnas įstojo į aspirantūrą ir vadovaujamas Bulachovskio pradėjo rašyti disertaciją apie veiksmažodžio *быть* 'būti' rytų slavų kalbose istoriją. Iš grynnojo slavisto vėžių jaunąjį mokslininką „išmušė“ aspirantūros draugo lietuvių psichologo Sigito Kregždės kvietimas apsilankyti jo gimtajame Smaliečių kaime, Biržų rajone. Šios viešnagės metu aptiktas rusų sentikių kaimas – gyvoji slavų ir baltų kalbų ryšių laboratorija – tarsį savaime įtraukė Anatolijų į kitą problematiką, kalbų ir kultūrų santykių tyrimus. Parašytas mokslinis straipsnis apie Lietuvos rusų sentikių tarmę ir karštas aspiranto noras keisti disertacijos temą įtikino mokslinį vadovą. 1965 m. Vilniaus universitete sėkmingai apginama mokslų kandidato (daktaro) disertacija, skirta baltų ir slavų kalbinių santykių arealiniams aspektams. Jo antroje disertacijoje, irgi apgintoje Vilniuje 1975 m., gvildenami baltų ir šiaurės slavų kalbiniai ryšiai (abiejų disertacijų temomis išleistos monografijos¹ rusų kalba sulaukė labai palankių recenzijų² įvairiose šalyse). 1979 m.

¹ Žr.: А. П. Непокупный, *Ареальные аспекты балто-славянских языковых отношений*, Киев: Наукова думка, 1964, 168 p.; *Балто-севернославянские языковые связи*, Киев: Наукова думка, 1976, 228 p.

² P.vz.: *Baltistica* 2 (1) 1966, 95–97 (V. Mažiulis), *Baltistica* 16 (1) 1980, 96t. (V. Mažiulis), *Балто-славянский*

Украиносkaitytojus pasiekia patraukli knygelė „Балтійські родичі слов'ян“ , kurioje mokslininkas su įkvėpimu rašo apie kalbinius, literatūrinius ir platesnius kultūrinius giminiškų tautų ryšius (po kelerių metų išverstas ir gerokai papildytas leidinys pasirodė ir Lietuvoje, populiarioje serijoje „Kalba ir žmonės“³). Šioje knygelėje, paįvairintoje paties autoriaus poezijos posmais, gražiai skleidžiasi plačiašakis Nepokupno talentas: kalbininkas, literatūrinių ir tautosakinių ryšių tyrėjas, poetas, vertėjas; iki skrupulingumo atidus detalėms, korektūrai ir drauge lakios fantazijos platiems bei giliems apibendrinimams (retam pavyksta grakščiai suderinti šias priešybes).

Kalbų ir kultūrų kontaktų tyrimams, be baltų ir slavų, įtraukiant ir kitas kalbas bei tautas, Nepokupnas liko ištikimas visą gyvenimą. Jis nustatė iki tol nežinomų ukrainių ir kitų slavų kalbų lituanizmą, prūsizmą⁴, tarsį geras detektyvas „susekė“ Taraso Ševčenkos gyventas vietas Vilniuje. Pradėjęs vadovauti A. Potebnios kalbotyros instituto Romanų ir germanų kalbotyros skyriui (nuo 1982 m.)

сборник, 1972, 415–418 (S. Karaliūnas), *Zeitschrift für Slawistik* 23 (5) 1978, 748–750 (R. Eckert).

³ Žr. A. Nepokupnas, *Baltai slavų giminaičiai*, Vilnius: Mokslas, 1983, 204 p.

⁴ Žr., pvz., jo straipsnius *Baltisticoje* (t. 7(1), 1971, 53–62; t. 8(1), 1972, 101–103; 1 priedas, 1972, 101–114; t. 10(2), 1974, 151–156).

subūrė kolegas germanų ir baltų bei slavų kalbų bendrosios leksikos studijoms. Šiai temai skirtą jo redaguotą kolektyvinę monografiją⁵ (1989 m.) puikiai įvertino baltistai, slavistai ir indoeuropeistai, o 2005 m. išleistas irgi jo įkvėptas ir redaguotas vertingas darbas, skirtas minimųjų kalbų lyginamosios semasiologijos tyrimams⁶. Nepokupno vadovaujamas padalinys, vis didesnę svarį jame įgaunant baltistinei problematikai, 1992 m. pervadinamas į Romanų, germanų ir baltų kalbų skyrių. Taip ne tik tyrimais, bet ir administraciniu lygiu įtvirtinamas baltisti-
kos židinyje Ukrainoje⁷.

Senąjį tūkstantmetį Profesorius baigė, o naująjį pradėjo prūsų kalbos etimologijos tyrimais, į kuriuos buvo įsitraukęs su jam būdinga aistra. Gerai prisimenu antrąją tarptautinę prūsistų konferenciją, 1996 m. vykusią netoli Krokuvos esančiuose Mogilianuose.

⁵ Žr. *Общая лексика германских и балто-славянских языков*, Киев: Наукова думка, 1989, 357 p. (rec.: *Slavia* 61(2-3), 1992, 206t.; J. Rejzek).

⁶ Žr. *Очерки по сравнительной семасиологии германских и балто-славянских языков*, Киев: Довіра, 2005, 368 p.

⁷ Plačiau apie baltų, slavų ir germanų kalbų ir jų ryšių tyrimus A. Potebnios kalbotyros institute žr.: Н. М. Би х о в е ц ь, А. П. Н е п о к у п н ы й, Д о с л ı д ж е н ı н ı я р о м а н с ь к ı х, г е р м а н с ь к ı х т а б а л т ı й с ь к ı х м о в, In *Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України. 1930–2005. Матеріали до історії*, Київ: Довіра, 2005, 279–292.

Nepokupnas sužavėjo konferencijos dalyvius grakščiai išaiškinta prūsų E 707 *prestors* ‘konigelyn, kareitaitė’ etimologija: šis paukščio vardas išsaugojęs senąjį prūsų dvasininko pavadinimą, skolinį iš vok. *Priester* (plg. s.v.a. *pręstar*)⁸. Vėliau straipsniai, pranešimai, skirti prūsų kalbos žodžių etimologijoms, rodėsi vienas po kito. Plėtodamas Endzelyno spėjimą Nepokupnas įtikinamai įrodinėja, kad pr. *gaylux* ‘šermuonėlis’ E 661 esąs ne deminutyvas, kaip linkstama paprastai manyti, o substantyvuotas būdvardis, pasidarytas pagal tokį pat modelį kaip ir s. rus. *běluka* ‘voveraitė’ (Blt 36 (2), 2002, 193–203). Kitame straipsnyje, pasitelkdamas semantines-darybines paraleles kitose kalbose, mokslininkas teigia pr. *mosuco* ‘žebenkštis’ E 622 esant susijusį ne su lie. *mažiukas*, o atsiradusį dėl tabu iš giminystės termino pr. *moazo* ‘teta’ deminutyvinės formos (Blt 37 (1), 2003, 35–43). Žurnale Балто-славянские исследования Nepokupnas įrodinėja, kad pr. *baytan* ‘sietas’ E 346 nereikia taisyti, ir konstatuoja jo ryšį su *paycoran* ‘sietynas’ E 6 (t. 16, 2004, 65–82; V. Mažiulio diskusiją dėl tokio problemiško aiškinimo žr. šiame

⁸ Žr. А. Н е п о к у п н ы й, П р у с с к о е н а з в а н ı е х р и с т ı а н с ь к о г о с в ı щ е н ı н ı к а: *prestors* EV 707, In W. Smoczyński (ed.), *Colloquium Pruthenicum secundum. Papers from the Second International Conference on Old Prussian held in Mogilany near Kraków, October 3rd–6th, 1996*, Kraków: Universitas, 1998, 109–119.

sąsiuvinėje); pareiškia įdomių ir toliau plėtotinų minčių apie spalvų pavadinimus Elbingo žodynėlyje (t. 17, 2006, 99–109). Simboliška, kad paskutinis jo mokslinis pranešimas, žaviai perskaičytas 2006 metų rugsėjo 15 d. tarptautinėje Kazimiero Būgos konferencijoje Vilniaus universitete, buvo skirtas būtent prūsų kalbos vieno žodžio etimo-

⁹ Žr. А. Непокупный, Прус. *pele* E 710 ‘wye’: ‘серая (птица)’ или ‘мышь’?, In *Tarptautinė Kazimiero Būgos konferencija: etimologija ir onomastika. 2006 m. rugsėjo 15–16 d.*, Vilnius: VU Baltistikos ir bendrosios kalbotyros katedra, 2006, 22–24.

logijai⁹. Nors ne visos etimologijos (čia paminėta tik dalis jų) yra vienodai pavykusios, Nepokupnas tikrai rado raktą bent į kelių prūsų žodžių kilmę; raktą, savitai paslėptą kaimynų kalbose. Nėra atsitiktina, kad atradėjo laimė nusišypsavo būtent jam, kalbų ir kultūrų tarpusavio sąveikų nepailstančiam tyrėjui, formų ir reikšmių analizės meistriui.

Tebūna lengva Tau, mielasis bičiuli Anatolijau, gimtinės žemelė, o Tavo kolegas ir mokinius, kurie tęs Tavo darbus, telydi nerami ieškojimų ir atradimų dvasia.

Bonifacas Stundžia